

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

INNOVATSION MADANIYAT VA UNING VAZIFALARI

Qilichev Alijon Tilavovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada innovatsion madaniyatni shakllantirishning shaxs va jamiyat taraqqiyotidagi dolzarb ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi innovatsion madaniyatning funksiyalarini hamda shaxsning ijtimoiy hayotning turli sohalaridagi o'zgarishlarga moslashuv mexanizmlarini o'rganishdan iborat. Innovatsion madaniyat jamiyatda yangilik yaratish va uni amaliyotga joriy etish bilan bir qatorda, shaxsning zamonaviy o'zgarishlarga moslashuvini ta'minlovchi mexanizmlarni ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, maqolada innovatsion madaniyatning ijtimoiy integratsiya, motivatsiya, bilim va qadriyatlar tizimiga ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: funksiyalar, struktura, innovatsion madaniyat, ijtimoiy-madaniy omillar, ijtimoiy integratsiya, ijtimoiy adaptatsiya, axborot jamiyati, ta'lim, bilim, qadriyatlar, motivatsiya.

ИННОВАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА И ЕЁ ФУНКЦИИ

Киличев Алижон Тилавович

Бухарский государственный педагогический институт, независимый исследователь

Аннотация

Формирование инновационной культуры личности и общества является одной из наиболее актуальных социальных проблем. Целью данной статьи является изучение функций инновационной культуры, которые можно выделить при анализе механизмов адаптации личности к социальным изменениям в различных сферах общественной жизни. Инновационная культура общества не только обеспечивает постоянное создание и внедрение нового, но и включает в себя механизмы, позволяющие адаптировать личность к изменениям в различных сферах жизни. Также в статье рассматривается влияние инновационной культуры на социальную интеграцию, систему ценностей, мотивацию и развитие знаний.

Ключевые слова: функции, структура, инновационная культура, социально-культурные факторы, социальная интеграция, социальная адаптация, информационное общество, образование, знания, ценности, мотивация.

INNOVATIVE CULTURE AND ITS FUNCTIONS

Qilichev Alijon Tilavovich

Bukhara State Pedagogical Institute, Independent Researcher

Abstract

The formation of an innovative culture of both the individual and society is considered one of the most pressing social issues. The purpose of this article is to study the functions of innovative culture that can be identified through the analysis of mechanisms of personal adaptation to social changes in various spheres of public life. The innovative culture of society not only ensures the continuous creation and implementation of new ideas but also includes mechanisms that enable individuals to adapt to changes in different areas of life. The article also examines the influence of innovative culture on social integration, value systems, motivation, and the development of knowledge.

Keywords: functions, structure, innovative culture, socio-cultural factors, social integration, social adaptation, information society, education, knowledge, values, motivation.

Shaxs va jamiyatning axborot jamiyati sharoitlari va talablariga mos innovatsion madaniyatini shakllantirish zamonamizning eng dolzarb muammolaridan biridir. Bu madaniyat nafaqat insonning yangi axborot vositalaridan foydalanishdagi yuqori malakasini, balki asosan uning shaxsiy fazilatlarini, jumladan nutq madaniyati, fazoviy tasavvur qilish, o'z-o'zini o'qitish va ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Bu fazilatlarining barchasi bilimlar jamiyatida eng ko'p talab qilinadi, ular insonga o'z shaxsiy va ijtimoiy maqsadlariga erishish uchun bu jamiyat imkoniyatlaridan samarali foydalanishga yordam beradi. Biroq, shaxs va jamiyatning innovatsion madaniyatini shakllantirishga faqat madaniyat va

ta'limning birgalikdagi sa'y-harakatlari orqaligina erishish mumkin.

Ba'zi tadqiqotchilarning fikricha, axborot davrida shaxslarning rivojlanishi asosan ta'lim muassasalarining ijtimoiy-madaniy muhiti qanday tashkil etilganiga bog'liq. Zamonaviy jamiyat o'sib kelayotgan avlod ta'limi haqida jiddiy xavotirda, chunki aynan shu aholi toifasi kelajagimiz rivojlanishi va uning innovatsion tarkibiy qismini belgilaydi. Aynan "ta'lim muhiti" umumlashtiruvchi va birlashtiruvchi tushunchasi orqali ijtimoiy-madaniy muhitning asosiy boshqaruv yo'nalishlarini eng yaxshi tarzda loyihalashtirish, belgilash va ijtimoiy-madaniy salohiyatni aniqlashni shakllantirish mumkin.

Rivojlanishning innovatsion turi bilimlarni uzatish va tarqatish shaklini o'zgartiradi. Jamiyat rivojlanishining oldingi bosqichlarida bilimlarning rivojlanishi, shuningdek, ularning tarqatilishi subyekt-obyekt paradigmasiga asoslangan edi. Bilimlar ta'lim jarayonida o'qituvchidan o'quvchiga uzatilar edi. Bu sxemaning uchinchi elementi bilimlarni obyektivlashtirish uchun yaratilgan matnlar edi. T. Kun "normal fan"ning haqiqat sifatida tan olingan bilimlarning majburiy to'plamini o'z ichiga olgan ilmiy paradigmani shakllantirishdagi ahamiyatini ta'kidlagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda analiz va sintez, tarixiylik, sinergetika, hermenevtika, vorisiylik, shuningdek, qiyosiy tahlil metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bu bilimlar majmuasidan darsliklar yozishda, yangi avlod olimlari va mutaxassislarini tayyorlashda foydalaniladi. K. Popper[4] ilm-fan taraqqiyotini belgilovchi uch olam haqidagi ta'limotida ularning tarkibiga haqiqat, ma'naviy nufuz, an'analar haqidagi tasavvurlarni shakllantiruvchi xilma-xil matnlarni kiritadi. K. Popper bu matnlarni yangi g'oyalarning rivojlanishini rag'batlantiradigan bilimga tanqidiy munosabatlarning rivojlanishiga to'sqinlik sifatida ko'rgan.

Innovatsion madaniyat muammolari zamonaviy olimlarning bir qator ishlarida ishlab chiqilgan. A. L. Marshak[6] innovatika sotsiologiyasining amaliy fan sifatida mavjudligini asoslab bergan. Yu. A. Karpova[5] innovatsion tizimning sotsiologik tahlilini o'tkazdi, innovatsion jarayonda shaxsning rolini ko'rib chiqdi, innovatsion jarayonning intellekt va ijodkorlik kabi resurslariga e'tibor qaratdi. Ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning ishlarida innovatsion faoliyatga "uzluksiz yangilik yaratishga yo'naltirilgan jarayon" sifatida ta'rif berilgan. Madaniyat sotsiologiyasi muammolari mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan faol ishlab chiqilgan. Madaniyat sotsiologiyasi muammolariga e'tibor qaratgan zamonaviy mahalliy sotsiolog olimlardan A.S. Kapto[7] (kasbiy etika muammolari) ishlarini ta'kidlash muhimdir.

Tahlil va natijalar. Jamiyatning innovatsion madaniyati nafaqat doimiy ravishda yangi narsalarni yaratish va joriy etishni ta'minlaydi, balki u shaxsni hayotning turli sohalaridagi o'zgarishlarga moslashtirishga imkon beradigan mexanizmlarni o'z ichiga oladi.

Innovatsion madaniyatning quyidagi funksiyalarini ajratib ko'rsatish mumkin:

Kreativ: yangi bilimlar, texnologiyalar, boshqaruv usullarini yaratish, bilimlarni uzatish, tajribani uzatishni nazarda tutadi. "Ijod falsafasi" monografiyasi mualliflari innovatsion madaniyatni "innovatsion tizimda eskilik, zamonaviylik va yangilikning dinamik birligini saqlab qolgan holda inson hayot faoliyatining turli sohalarida yangiliklarni maqsadli tayyorlash, kompleks joriy etish va har tomonlama o'zlashtirish bo'yicha bilim, ko'nikma va tajriba, boshqacha aytganda, vorisiylik tamoyiliga rioya qilgan holda yangilikni erkin yaratish" sifatida taqdim etadilar. Tadqiqotchilar jamiyat va shaxs innovatsion madaniyatini shakllantirishning ijtimoiy vazifasiga alohida e'tibor qaratib, uni ijodiy faoliyat madaniyatiga tenglashtiradilar. Rivojlangan innovatsion madaniyat, ularning fikricha, zamonaviy innovatsion iqtisodiyotning asosidir.

Moslashuvchanlik: fan, texnologiya, boshqaruv va ta'lim o'rtasidagi ziddiyatlarni samarali hal qilishga yordam beradi, bu esa innovatsiyalarni yaratish va joriy etishning yuqori samaradorligini ta'minlaydi. Ushbu sohada tushunchalar tahlilini rivojlantirib, professor Yu.A. Karpova "jamiyatning innovatsion madaniyati" va "alohida shaxsning innovatsion madaniyati" tushunchalarini ajratishni yoqlab chiqadi. Jamiyatning innovatsion madaniyatini "ma'lum bir innovatsion infratuzilmani, innovatsion faoliyat institutini yaratish mevasi" sifatida ta'riflab, u shaxsning innovatsion madaniyatini "doimiy o'zgaruvchan dunyoga moslashish qobiliyati, yangilik yaratish qobiliyati, yangilikni to'g'ri baholash va qabul qilish qobiliyati" orqali ko'rib chiqadi. Karpova innovatsion madaniyatning ta'lim bloklarini tahlil qilib, innovatsion jarayonlar va innovatsion faoliyatga o'qitish dasturlari sohasida tegishli tushunchalar apparatini ishlab chiqish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish zarurligi to'g'risidagi taklifni ilgari suradi.

Aksiologik: insonparvarlik qadriyatlarini shakllantirish bilan birgalikda bilimlarning doimiy yangilanishini ta'minlaydi. N. D. Vasilenkoning fikriga ko'ra, innovatsion madaniyat innovatsion jarayonda yaratilgan va innovatsion mahsulotlar, texnologiyalar va tashkiliy-xo'jalik yechimlari bilan ifodalangan, huquqiy, xo'jalik yoki ijtimoiy qiymatga ega bo'lgan qadriyatlar yig'indisidir.

Integrativ: individlar, ijtimoiy institutlar, ijtimoiy tizim o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni shakllantiradi. Innovatsion madaniyatning "ikkiyoqlamaligi" V.I. Dolgovaning asarlarida ta'kidlanib, uni bir tomondan, madaniyatning alohida turi sifatida, boshqa tomondan, madaniyatning har bir turida mavjud bo'lgan element sifatida ajratib ko'rsatadi.

Insonparvarlik: ijtimoiy institutlarning o'zgarishi sharoitida shaxsning eng samarali o'zini namoyon etishi uchun sharoit yaratadi. Strategik innovatsiyalar instituti direktori A.I. Nikolaev innovatsion rivojlanish va innovatsion madaniyatni shakllantirish muammolarini muhokama qilar ekan, shunday ta'kidlagan edi: "Innovatsion madaniyat motivlar, bilimlar, ko'nikmalar va malakalarda, shuningdek, xulq-atvor namunalari va me'yorlarida mustahkamlangan insonning yaxlit yo'nalishini aks ettiradi. U tegishli ijtimoiy institutlar faoliyati darajasini ham, odamlarning ulardagi ishtiroki va natijalaridan qoniqish darajasini ham ko'rsatadi". Shaxsning innovatsion madaniyati darajasi jamiyatning innovatsiyalarga munosabati va innovatsion madaniyatni shakllantirish hamda rivojlantirish bo'yicha jamiyatda amalga oshirilayotgan ishlarga bevosita bog'liq.

Motivatsion: raqobat sharoitida yangilikni yaratish va joriy etish uchun rag'batlantirish tizimini yaratadi. A.Yu. Eliseev shaxsning "innovatsion madaniyati" iborasi semantikasiga tayanib, uni "inson xatti-harakatlari motivatsiyasining asosi yangilanishga chanqoqlik, g'oyalarning tug'ilishi va ularni amalga oshirish bo'lgan hayot madaniyati" deb hisoblaydi. Hayotga "innovatsion" yondashuvning ommalashuvi jamiyatning har bir a'zosi uchun muqarrar xususiyatga ega bo'lishi kerak, bu esa asta-sekin "qanday yashasa, shunday yashash" tamoyilini qabul qilmaslik hissini keltirib chiqaradi. Bosqichma-bosqich, u insonga yordam bera oladi, "innovatsiyalar" foydasiga tanlov qiladi, ya'ni "o'ylab, tartibli yashash" va nihoyat, ijodiy. Muallifning fikricha, innovatsion madaniyat jamiyatda yangi g'oya ushbu jamiyat tomonidan qabul qilinadigan va qo'llab-quvvatlanadigan qadriyat sifatida qabul qilinadigan muhitni yaratishga yordam beradi.

Stratifikatsiyalovchi: ijtimoiy subyektlarni (shaxslar, tashkilotlar, mintaqalar) tabaqalashtirish va farqlashning yangi usullarini shakllantiradi, masalan, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va asoslash darajasi bo'yicha. V. V. Zubenko jamiyatning innovatsion madaniyatini tarixan shakllangan tizim sifatida ko'rsatadi. Hayot faoliyatining barcha sohalarini takomillashtirishga qaratilgan tasavvurlar, stereotiplar, qadriyatlar, xulq-atvor me'yorlari va bilimlar. Innovatsion madaniyatni jamiyat madaniyatining innovatsion tarkibiy qismi sifatida tavsiflar ekan, u uni madaniyat turlaridan biri sifatida ajratmaydi, balki har bir madaniyatga (xo'jalik, huquqiy va hokazo) singib ketgan umumiy xususiyatning o'rnini belgilaydi, "chunki har qanday madaniyatning o'ziga xos xususiyatlaridan biri uning o'zaro ta'siridir".

Innovatsion inqilob sharoitida bilimlarni uzatishning subyekt-obyekt sxemasi o'zgaradi, chunki bilimlar axborot-kommunikatsion ta'lim muhitiga (AKTM) integratsiyalashgan. Bu bilimlarni uzatish va o'zlashtirish jarayonini o'zgartiradi. O'zgarishlar quyidagicha tus oladi. Bilimlarni olish yoki uzatish AKTM orqali o'quv ma'lumotlarini o'zlashtirish yoki o'zlashtirish jarayonidir. O'qituvchining roli muayyan fan sohasiga, kompetensiyalarning me'yorlari va standartlariga mos keladigan xususiyatlarga ega bo'lgan AKTMni shakllantirishdan iborat. Bilimlarni o'zlashtirish o'qitish texnologiyalarini shakllantirish bilan bog'liq, chunki ular AKTM bilan aloqani ta'minlaydi. Texnologiyalar ta'lim bilimlarining predmetli sohasini vaqt va axborot bo'yicha standartlashtirishni nazarda tutadi. Ular o'quvchilarni ma'lum hajmdagi axborot bilan tanishtirishga va unda mo'ljall olish ko'nikmasini nazorat qilishga yo'naltirilgan. AKTM bilan integratsiyalashgan bilim va axborot simbiozi shakllanadi. Ushbu simbioz, bir tomondan, o'quv jarayonlarining tezligini oshirsa, boshqa tomondan, o'quv vaqti birligida ma'lumotlarni o'zlashtirish hajmini oshirish imkonini beradi. AKTMning afzalliklari o'qitish jadvalini, o'quvchi va o'qituvchi joylashuvining fazoviy chegaralarini, o'quvchilar tomonidan materialni o'zlashtirishning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ma'lum bir axborot modullarini shakllantirishdan iborat. AKTM o'qitishning ko'rgazmaliligini oshiradi, chunki u kompyuter grafikasi vositalaridan foydalanish, virtual o'quv trenajyorlarini yaratish imkonini beradi. Ta'lim natijasi sifatida kompetensiyalar — o'qitish texnologiyalari natijasida shakllangan bilim, ko'nikma va malakalar majmui namoyon bo'ladi. Kompetensiyalar innovatsion inqilob sharoitida mehnat salohiyatining asosi bo'lib xizmat qiladi. Bilimlar texnologiyalashtiriladi, shuning uchun ularning sifati AKTM parametrlari, xususiyatlari, sifat xususiyatlariga bog'liq.

Bilimlar o'qituvchilar va o'quvchilardan bevosita muloqot jarayonida, kitob o'qish, topshiriqlarni o'qituvchilarning bevosita nazorati ostida bajarish jarayonida berilgan avvalgi sharoitlardan farqli o'laroq, AKTM qadriyatlar tizimini shakllantirishni nazarda tutmaydi. Bilimlar va axborot jarayonlari simbiozi qadriyatli asoslarga tayanmaydi, bu bilimlarni doimiy ravishda yangilab borish imkonini beradi.

Mumtoz paradigmadagi bilim shaxsni shakllantirish, uni takomillashtirish vositasi sifatida qaralgan. Innovatsion inqilob sharoitida shaxsning qadriyat yo'nalishlarini shakllantirishda bilimlarning roli pasayadi, chunki bilimlarning yangilanayotgan ma'lumotlar bilan integratsiyasi ularga nisbiy xususiyat beradi. Innovatsion rivojlanish sharoitida bilimlarning ushbu xususiyatlari yangilanayotgan jamiyatda shaxs mavjudligini belgilovchi ziddiyatlardan birini shakllantiradi. Bu IKOSga kiritilgan bilimlarni o'zlashtirish zarurati bilan shaxslarning jamiyat va ma'naviy dunyo bilan o'zaro munosabatlarini belgilovchi qadriyatlar tizimi o'rtasidagi ziddiyatdir. Bu ziddiyat fan, texnologiya, boshqaruv va ta'lim sohalarining notekis rivojlanishi tufayli yuzaga keladigan boshqa turdagi ziddiyatlar oqibatidir. Bilimlarning yangilanishi jamiyat miqyosida ham, alohida shaxslar mavjudligi darajasida ham qadriyatlar tizimining o'zgarishiga qaraganda tezroq sodir bo'ladi. U noaniq ijtimoiy hodisalarda, xususan, jamiyatning parchalanishida o'z ifodasini topadi. Jamiyat avvalgi bosqichda rivojlangan qadriyatlar tizimining o'zgarishi shaxsni tez o'zgaruvchan jamiyatda xulq-atvor strategiyasini tanlash muammosi oldiga qo'yadi. Barcha shaxslar ham jamiyat, alohida shaxslar, ijtimoiy guruhlar manfaatlarini hisobga oladigan o'z xulq-atvor modelini oqilona, mulohazali va vazminlik bilan shakllantirishga qodir emas.

Xulosa. Innovatsion madaniyat jamiyatni modernizatsiyalash, ijtimoiy institutlarni o'zgartirish sharoitida shakllanadi. U nafaqat yangi bilim va texnologiyalarni yaratuvchi jamiyatlarga, balki innovatsion mahsulotlar iste'molchilari va xom ashyo yetkazib beruvchilar sifatida faoliyat yurituvchi jamiyat turlariga ham xosdir. Innovatsion madaniyat innovatsiyalarni samarali o'zlashtirishni ta'minlash, muayyan hududda innovatsiyalarni rivojlantirish uchun infratuzilmani yaratish uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Колин К.К. Информационная культура в информационном обществе // Открытое образование. — 2006. — № 6(59). — С. 57–58.
2. Социокультурная и развивающая образовательная среда образовательного учреждения: проектирование и принципы формирования. — URL: Portlus.ru
3. Кун Т. Структура научных революций / пер. с англ. И.З. Налетова; общ. ред. и послесл. С.Р. Микулинского, Л.А. Марковой. — М.: Прогресс, 1977. — 300 с.
4. Поппер К.Р. Логика и рост научного знания: избранные работы / пер. с англ. — М.: Прогресс, 1983. — 605 с.
5. Маршак А.Л. Социология инноватики как прикладная наука: постановка вопроса // Интеллектуальный ресурс как важнейший фактор управления отечественной промышленностью: сб. ст. — М., 1996. — 45 с.
6. Карпова Ю.А. Введение в социологию инноватики: учеб. пособие. — СПб.: Питер, 2004. — 192 с.
7. Капто А.С. Социоментальные основания культуры мира. — М., 2000; Профессиональная этика. — М.: Ростов н/Д., 2006.
8. Горшков М.К. Новые черты российского менталитета: выдержка и последовательность действий // Президентский контроль. Информационный бюллетень / Издание Администрации Президента Российской Федерации. — 2010. — № 5.
9. Россия: трансформирующееся общество / под ред. В.А. Ядова. — М.: КАНОН-пресс-Ц, 2001. — 640 с.
10. Философия творчества: монография / под общ. ред. А.Н. Лоцилина, Н.П. Французовой. — М.: Философское общество, 2002. — 268 с.
11. Цит. по: Исаев В.В. Круглый стол в Институте стратегических инноваций // Инновации. — 2000. — № 5–6.
12. Василенко Н.Д. Особенности инновационной культуры в неолиберальном обществе // Экономика и право. XXI век. — 2013. — № 2. — С. 171–178.
13. Долгова В.И. Акмеологическая сущность инновационной культуры кадров государственной службы // Вестник Челябинского университета. Сер. 5: Педагогика. Психология. — 1999. — № 1. — С. 65–71. — URL: Челябинский университет PDF
14. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура // Международный журнал «Теория и практика управления». — URL: Теория и практика управления
15. Зубенко В.В. Инновационная культура общества — основа инновационного развития государства // Вісник Донецького університету. Сер. В: Економіка і право. — 2007. — Вип. 1. — С. 209–215.
16. Алиева Н.З., Ивушкина Е.Б., Лантратов О.И. Становление информационного общества и